

t. Eks. Behandlingen af Landgilden), og han stiller ikke sin Skildring i Relation til Tidsudviklingen, navnlig den økonomiske Side af denne. Paa mange Punkter føler man, at det skorter ham paa Fantasi. Slutninger e silentio er altfor hyppige (f. Eks. at der saa sjældent forekommer Sager om Overgreb af Fogeder i Akterne). Det samme gælder om ligefremme Misforstaaelser. Kun een, men den morsomste, skal her nævnes. S. 385 fortolkes Ordene, at »Bonden skal dobbelt betale«, som om han skulde give 100 pCt. Rente af laant Udsæd, mens Meningen simpelthen er den, at han til Efteraaret foruden at tilbagebetale Udsæden skal yde Landgilde = Udsæden, altsaa dobbelt Udsæd. Sjældne Ord, som »Krobhuset« (S. 295) = det tilbyggede Hus; »udminde« (305, 313) = bevæge til at fortrække godvilligt; »rispe« (303) = pløje 1ste Gang; »Klimøg« (307) = Klimp-møg; »Kølle« (329) = Ovn til at tørre Malt; »fælde« (333) = smuldre ved Harvning; »Fortekær« (334) = Græsgang og »Aaraad« (365) = Overfald, forklares ikke, og de forekommende Tilfælde refereres tit saa kortfattet, at de bliver uklare. Nægtes kan det jo heller ikke, at noget af det bedste Stof allerede i Forvejen er udnyttet i Forfatterens gode Afhandlinger om de rantzauske Adelsgodser. Det kan endelig hælde, at man møder naive Udtryk, der røber en tilsvarende Tankegang.

Det er saaledes hverken faa eller smaa Anker, som kan anføres mod den foreliggende Afhandling. Men endnu mere bør det fremhæves, at der ved denne Førstebehandling af et vanskeligt Stof er vundet vigtige Resultater, og dette gælder ganske særligt om den første Del af Afhandlingen. Særlig tiltalende er den Aand, som gaar gennem hele Bogen. Man kan ikke andet end glæde sig over den Redelighed, som præger hele Undersøgelsen, den Sky for Partitagen eller for brillante Hypoteser, og den Forsigtighed, som Forf. tilstræber og oftest naar, naar han Skridt for Skridt vandrer frem i sin Bevisførelse. Derfor er Dr. Fussings Værk trods alt en værdifuld Landvinding for dansk historisk Viden-
skab.

Knud Fabricius.

Troels Fink: Udskiftningen i Sønderjylland indtil 1770. (Kbh. 1941, 210 Sider).

Troels Finks Doktorafhandling er afsluttet i det første Besættelsesaar, og Arbejdet bærer Præg af den Konjunktur, hvorunder det har set Dagens Lys. Det har aabenbart været af afgørende Betydning for Forfatteren at faa Afhandlingen hurtigt

fra Haanden. Forholdene har ikke tilladt ham yderligere Undersøgelser af Materialet i Kiel, og i Stedet for at føre Arbejdet op til 1830'erne — som oprindelig planlagt — og derigennem belyse Bøndernes sociale og økonomiske Stilling før Nationalitetskampens Begyndelse, stopper Fink op 1770. Herved forringes Værdien kendeligt, idet den naturlige Slutsten mangler. Problemstillingen er for snæver, og adskillige vigtige Sider er forbigaaet — værst i saa Henseende er den næsten komplette Udeladelse af Udskiftningen, set i Relation til Skattepolitikken. Det sociale og økonomiske Moment træder alt for stærkt i Baggrunden, tilbage bliver i alt væsentlig det tekniske, der saa til Gengæld er udmærket og indgaaende behandlet.

I Indledningskapitlet, hvor Dr. Fink ridser den europæiske Baggrund op, er der Tilløb til en bredere Skildring, men det bliver ved dette. Opløsningen af Fællesskabet andetsteds — Frankrig, England og Vesttyskland — er han sluppet alt for let fra. Side 28 omtaler Forfatteren 3 forskellige sønderjyske Driftsformer og sociale Typer — Gutherrschaft, Grundherrschaft og frie Bønder. I den Forbindelse burde være trukket Linier op udadtil. Den første Type findes bl. a. i Pommern, Mark Brandenburg, Preussen, Schlesien, Mecklenburg og Holsten, den anden i Nedre Sachsen, Rhin, Alt. Bayern, Thüringen m. m., begge Typer eller Overgangstyper i Lauenburg, vestelbiske Altmarkt, Dele af Sachsen o. s. v., samt frie Bønder uden Forhold til Grundherrschaft bl. a. i Ditmarsken, Østfriisland og de bremiske Marskegne. Her vilde det have været paa sin Plads at skildre Sønderjylland som det Sted, hvor forskellige »Kulturer« løb sammen og brødes — det sønderjyske Landbrugs Struktur var præget af kontinentale Forhold og stærkt paavirket af vestlige Strømninger. Ogsaa Slutkapitlerne »Udskiftningen i dens økonomiske og sociale Sammenhæng« og »Udskiftningen i Sønderjylland i Forhold til Udviklingen i Kongeriget« er lidet givende, og Overskrifterne alt for pretentiose. Udskiftningsproblemet 1766—71 falder helt uden for Værkets Rammer og er kun en Gennemgang af Lovbestemmelserne, ikke af Udskiftningen i Sønderjylland.

I sin sparsomme Omtale af Udskiftningens Historie i Danmark har Dr. Fink ikke set sig ordentlig for. Der »gærdedes« meget i Københavns og andre Len, og Bønderne sloges bravt om Løkker, ligesom Kronen ofte maa forbyde Indhegning af Fællesfang, Overdrev eller uskiftede Jorder uden kongelig Bevilgning. Et Studium af Kancelliets Brevbøger i det 16. og 17. Aarhundrede, samt Granskning af Forordningerne efter Danske Lovs Tid vilde have gavnet Fremstillingen betydelig. Forholdene i

Kongeriget er Forfatteren i det hele taget ret ukendt med. Han mener (S. 159), at man 1735 kunde have ventet større Aktivitet i Udskiftningen ved General-Landets Økonomi og Kommercekollegiets Oprettelse. Men Regeringen var bondefjendsk. 1736 siger Kommercekollegiet, at Bønder bør holdes bestandig i Ave og sættes i idelig Arbejde »saavel for Proprietærer som sig selv i Særdeleshed«, taler om Bondens onde Natur og ivrer mod, at Børnene »nu mere end i forrige Tider« skulde lære at regne og skrive, hvorved man ikke kan finde, at Landgodset forbedres. Løsnet var Stavnsbaand, Kornmonopol og delvis Nedlæggelse af Bøndergaarde (1731). Det var først i 1740'erne Forstaaelsen af, at Landbruget ikke forbedres ved Uvidenhed, trængte frem inden for Kollegierne. Initiativet kom ikke, som Fink og andre mener, i første Omgang fra Godsejerne. 1746 har vi Moltkes Reformplan, men allerede i 1730'erne finder vi i Kommercekollegiet adskillige udmærkede Forslag fra borgerlige og gejstlige.

Jeg kan heller ikke erkende, at Reformerne i Sønderjylland kun har haft ringe Betydning for Kongeriget. Dr. Fink nævner selv, at sønderjyske Forhold er omtalt i den økonomiske Magasinlitteratur, og der kan vist ikke være Tvivl om, at Hoverifriheden i Sønderjylland har virket stimulerende paa Reformarbejdet i Kongeriget. Blandt de jyske Bønderkarle, der hvert Aar drog Syd paa, har sikkert adskillige efter Hjemkomsten været ivrige Talsmænd for en Afløsning af Hoveriet og haft Forstaaelse af Udskiftningens Betydning. Dette har sikkert i Forbindelse med det nu voksende Kendskab til »engelske« Forhold været med til at sanke Brænde til det Baal, som fortærede den gamle kongerigske Landboforfatning. Dr. Finks Betragtninger er i det hele taget ikke dybtgaaende. Forbavsende virker det, at en moderne Historiker omtaler den forandrede nationaløkonomiske Opfattelse af Landbospørgsmaalet (S. 189), men ikke de bedre Konjunkturer, som dog først og fremmest gav det tekniske Reformarbejde et Skub fremefter.

Hvor Forfatteren kommer ind paa det tekniske Udstykningsproblem i de af ham behandlede sønderjyske Egne, er Afhandlingen imidlertid af stor Interesse og giver et Væld af værdifulde Oplysninger. Han viser, at Paavirkning fra Marsk til Geest i Vestslesvig og fra Marsk i Vest- til Østslesvig har været forholdsvis ringe. Han beskriver dernæst, hvorledes Godsdriftens Udvikelse i det 16. Aarhundrede førte til en Opdeling af de sønderjyske Bønder i 3 Grupper, een i Sydslesvig omfattende livegne, en anden i de afdelte Fyrsters Omraade bestaaende af livegne eller haardt tyngede og en tredie med større social og personlig

Frihed paa Kongen og Hertugen af Gottorps Omraader. Endvidere paaviser Dr. Fink, at Godssamlingerne ikke direkte førte til nogen Driftsforandring for Bøndernes Vedkommende, hvorimod der indirekte maa siges at bestaa en vis Forbindelse mellem Hovedgaardens Udløsning af Fællesskabet og den tidligste Udskiftning i Landsbyerne. Troels Fink gaar her mod en Fremstilling, der er givet af sønderjyske Agrarhistorikere, bl. a. Georg Hanssen og Mager og benægter Rigtigheden af, at Udskiftningen skulde have bredt sig fra Angel til den øvrige Del af Østslesvig. Det er sikkert rigtigt, men Eksemplerne, hvorefter der generaliseres, betænkelig faa. Særdeles oplysende er Afsnittet om Udviklingen af Særdriften inden for Landsbyfællesskabet, om end Forfatterens Definition af forskellige Slags Særjord er uklar og hans Kendskab til Litteraturen herom noget spinkel. I »Rydninger og Særdrift i Skovene« og de følgende Afsnit gives der for første Gang en udmærket Forklaring paa de levende Hegns Betydning i Udskiftningens Historie. Ogsaa Omtalen af den Rolle, Embedsmændene, der iøvrigt synes ofte at have gjort sig godt betalt, har spillet under Udskiftningerne, er meget lærerig.

Hvad angaar Fremstillingen af selve Udskiftningen gaar Troels Fink kronologisk frem, idet han begynder med den ældste i Aabenraa og derefter begiver sig ind i Landet vest paa. Hele denne Gennemgang, der teknisk set er meget interessant, forbindes imidlertid ikke med andre historiske Foreteelser, hvorved den kommer til at virke tør og trættende. Forfatteren kunde i den Forbindelse have nævnt, at Udstykningen begynder omkring Aabenraa, der drev en betydelig Kornhandel bl. a. paa Norge og Holland, og hvor den første Højkonjunktur i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede maatte virke inspirerende med Henblik paa en mere intensiv og givtig Drift; de første Byer, der udskiftede, havde desuden udmærket lerblandet Muldjord. Den næste Udskiftning, som kom i 1680'erne — ogsaa gode Kornhandelsaar — omfattede mindre frodige, tildels sandede Jorder. Det er imidlertid rigtig set, naar Forfatteren fremhæver, at den ringere Bonitet var en medvirkende Aarsag til senere Udstykning i Midt- og Vestlandet. Behandlingen af Grundene til Indhegningen af Engene er god, selv om jeg vil mene, at foruden bedre Afvandingsmetoder ogsaa den større Fortjeneste gennem Øksenhandel er et Moment, der forklarer, hvorfor den kom før end Fællesskabets Ophævelse paa de magre Jorder.

Alt i alt maa det siges, at Troels Finks Arbejde ikke giver saa meget, som man kunde have ønsket. Men de Forhold, hvorunder det er opstaaet, maa skrives ham til Gode. Selv om Af-

handlingen er ret spinkel i sin Opbygning og Problemstilling, rummer den dog i al sin Begrænsning saa meget værdifuldt nyt, at den maa betegnes som en om end mindre Landevinding for dansk Historie. Den er endvidere, hvor Forfatteren har fast Grund under Fødderne, saa stringent og videnskabeligt opbygget, at man har Lov til at vente sig ikke saa lidt af hans kommende Produktion.

Albert Olsen.

Industriens Historie i Danmark, udgivet af Axel Nielsen.

I. Aksel E. Christensen: Tiden indtil c. 1730 (Kbh. 1943).

Af Professor Axel Nielsens stort anlagte Industrihistorie er nu første Bind udkommet. Dr. Aksel E. Christensen skildrer her — paa 211 Sider — Tiden indtil 1730. Det er i sig selv et magert Ben, Forfatteren har faaet overladt, og den Suppe, der koges herpaa, maa nødvendigvis blive tynd. Paa Grund af Evakuering fra Københavns Stadsarkiv har han desuden ikke kunnet benytte de ældre Kommercekollegiers Arkiver, hvorfor det har været umuligt indgaaende at skildre saa fundamentale Ting som Manufakturernes Organisation, Teknik og Arbejdsforhold. Naar man derfor lægger Bogen hen efter en Gennemlæsning med Følelsen af ikke at være blevet stort klogere, er det ikke blot Forfatterens, men ogsaa det sparsomme Stofs Skyld. Var det mon ikke bedre, om Arbejdet havde hvilet til andre Tider? Der er noget urimeligt i at udgive en Monografi om Industriens Historie uden at kunne belyse et Spørgsmaal som faste Omkostninger, Arbejdslønnen i Manufakturernes og dennes Forhold til sædvanlig Haandværkerløn. I det 18. Aarhundredes sidste Halvdel laa f. Eks. Tekstilindustriens Specialarbejderes Løn betydelig højere end almindelige Haandværkeres. Det samme kan ses at være Tilfældet med de fra Holland indkaldte Arbejdere inden for Skibsbygningsindustrien i 1680'erne, og det skal nok vise sig at gælde ogsaa Tekstilindustrien. Først naar Fremstillingsomkostningerne for de forskellige Produktionsenheder inden for Manufakturernes kan gøres op, bliver det muligt at bedømme disses Chancer over for Haandværk og Hjemmeindustri, og i den Del af den her omhandlede Periode, hvor Toldlovgivningen ikke var prohibitiv, tillige i Forhold til Udlandets Konkurrence. Arbejdstid og Teknik vilde det i denne Forbindelse have været ønskeligt at faa belyst, nu maa man nøjes med en Række spredte Oplysninger. Det er mig ubegribeligt, at Forfatteren slet ikke har gjort et Arbejde for at skaffe nyt Stof frem om Tekstilindustrien i 1620'erne. Den maa